

var. Endüstrileşmiş ülkelerle (dünya nüfusunun 1/3'ü) üçüncü dünya ülkeleri arasındaki haber ve bilgi akımı, birincilerden ikincilere doğru en az yüz kat daha fazla. Bu tek yönlü trafiğin en tipik görünümü ise TV programlarında ortaya çıkıyor. Haberleşme teknolojisindeki gelişmeler bu dengesizliği giderek artırmakta.

3. Nicelik yönünden görülen bu özelliklere bağlı olarak, bugünkü dünya haberleşme sahnesine damgasını vuran bir üçüncü özellik de, haberleşme içeriğinin, geri kalmışlıktan kurtulma savaşı veren halklar için gereksiz, uyuşturucu ve zararlı bir nitelik kazanmış olması. Özellikle TV programlarında görülen bu durum, ulusal kültürleri yabancı, ussal olmayan harcama alışkanlıklarını ve tüketim şartlanmasını kamçılayıcı, toplumsal gerçekliği çarpıtıcı ve kurulu düzenle uyum sağlamaya yönelik nitelikte bir içeriği yaymaya ve yerleştirmeye hizmet ediyor. Böyle bir durumun, ulusal toplumların içinde ve dışındaki belirli çıkarlarla uyum halinde oluşu, bu gidişi değiştirmeyi ve sınırlandırmayı güçleştiren başlıca etken.

4. Kitle haberleşmesinin dünyadaki bugünkü durumunun bir başka özelliği, her ülkenin toplumsal sisteminin, kitle haberleşme araçlarının işleyişi açısından temelde bazı farklılıklar yaratmasında yatıyor. Çünkü haberleşme sistemi toplumsal yapıya bağımlı, belirli bir toplumsal yapı içinde işlerlik kazanıp, o yapıya göre biçimleniyor ve o toplumun sınıfsal yapısının gerekleri doğrultusunda işlevini yerine getiriyor. Yukarıda üç noktada özetlenen durum, daha çok emperyalist dünya sistemi ve ona bağımlı kapitalist kalkınma yolundaki ülkeler için geçerli.

Sözü edilen haberleşme sistemi içinde en büyük ağırlığa Birleşik Amerika başta olmak üzere ileri kapitalist ülkeler sahip. Kendi öz program yapım ve dağıtım olanaklarını geliştirmeden yayın saatlerini artıran, siyah-beyaz TV daha gelişmesinin başında iken renkli televizyona öykünen bir yayın kurumunun kendisini

nasıl bir ortamda bulacağını ve bu ortamda geçerli olan yasalarını daha yakından görmek için, ileri kapitalist ülkelerin TV endüstrisine kısaca değinmekte yarar var.

İleri kapitalist ülkelerde gerek ulusal, gerekse uluslararası TV programları yapım ve dağıtımının başlıca iki amacı var. Birincisi kâr sağlamak, ikincisi belirli bir ideolojiyi dünyaya ihraç etmek. Her iki amacı gerçekleştirmek üzere, ulusal ve uluslararası düzeydeki ticari TV rekabeti tekelleşmeye yol açmış. Örneğin, TV program yapımında faaliyet gösteren yaklaşık 150 şirketin bulunduğu ABD'de, 9 şirket, bu ülkenin toplam TV program satışının yaklaşık % 80'ini elinde tutuyor. 3 Amerikan tekelinin, bazı kapitalist ülkelerin televizyonları üze-

rindeki egemenliğini sayılarıyla da kanıtlamak olanaklı (çizelge).

ABD'nin ihraç ettiği TV programlarının % 50-90'ının içeriği eğlence malzemesi. Türkiye gibi bir ülke açısından bakıldığında, halkın değerlerine, beğenilerine ve eğlence anlayışına yabancı, Amerikan yaşam biçimini empoze eden bir eğlence içeriği. Ve belki işin en tehlikeli yanı, seyirciyi bu yaşam biçimine güdülendirmesi. Aynı şekilde İngiliz BBC'nin ihraç ettiği toplam TV programlarının 2/3'ü; Fransız ORTF'in toplam ihracatının % 80'i oyun, eğlence ve belgesellerden oluşuyor/*

Geri bırakılmış ülkeler televizyonları açısından sorunun en can alıcı yanı, ileri kapitalist ülkelerin etkin yapım ve dağıtım sistemlerinin,

ülke / TV Kurumu	Saat olarak toplam yayın süresine oranı -		İthal edilen malzemenin oranı		İthalatın başlıca kaynağı
	Diziler %	Filmler %	Diziler %	Filmler %	
Finlandiya	13	-	87	-	ABD, İngiltere, Fransa
Fed. Almanya/ZDF	8	9	-	76	ABD, İngiltere
İrlanda	1KDiziler dahil)		100 (diziler ddiü)		ABD, İngiltere
İtalya	4	4	-	-	-
Hollanda	21	2	71	75	ABD, İngiltere, Belçika
Norveç	8	6	-	-	ABD, İngiltere
Portekiz	8	4	100	100	ABD, Fransa
İngiltere/BBC-1	8	8	-	-	-
İsrail	5	8	-	-	ABD, İngiltere, Fransa
Irak	6	6	100	100	Arap ülkeleri, İngiltere, Fransa
Lübnan/Teleorient	25	24	100	100	ABD, İngiltere, Arap ülkeleri
Suudi Arabistan / Riyad TV	27	2	100	-	ABD, İngiltere, Arap ülkeleri
Birleşik Arap C.	16	7	90	33	ABD, Fransa, SSCB
Yemen	61	10	-	100	ABD, İngiltere, Arap ülkeleri, SSCB
Japonya/NHK-TV	7	1	3	96	ABD, İngiltere, Fransa
Malezya	46	10	100	79	ABD, İngiltere, Japonya, Fransa
Filipinler/ABS-CBN	32	9	54	22	ABD, İngiltere
Kore C./TBC	13	3	100	25	ABD
Taiwan	47	-	39	100	ABD
Dominik C.	41	8	100	100	ABD
Meksika/Telesistema	38	17	100	-	ABD

Kaynak: Kaarle Nordenstreng ve Tapio Varis, "The National State and the International Flow of Communication?", 'Communications Technology and Social Policy, Bd. Gerbner-Gross-Melody, New York, John Wiley and Sons, 1973, s.406-407

pahalı bir uğraşı sürdürmek durumunda olar cılız TV yönetimlerini, önlerine konan ucuz TV programlarını satın almaya zorluyor olması. Böylece ithal malı malzemenin siyasal, ideolojik ve toplumsal etkileri ve zararları oldukça büyük. Dünya ortalaması olarak ülkeler, toplam yayın sürelerinin 1/3'ünü ithal ettikleri TV programlarına ayırıyorlarsa da, bazı ülkeler toplam yayın saatlerinin, 2/3'ünü ve daha da çoğunu ithal malı programlara ayırıyorlar.5 Türk televizyonu da koşar adım bu yolda ilerliyor. Ötendandan, çeşitli uluslararası yayın kuruluşları aracılığıyla, tek yönlü bir akış yerine, etkin bir program alışverişinin bugün pek çok ülke bakımından var olmadığı söylenebilir.

Türk televizyonu, ana hatlarıyla değinilen, işte böyle bir uluslararası sistem içinde yer almaktadır. Ayrıca Türk televizyonunun çok yeni oluşu, onu böyle bir sistemin en azgın döneminde devreye sokmuştur ve TRT yönetimi bu durumun sakıncalarından kendini korumak yerine, bu çar-

ka kendini alabildiğine kattırılmış görünüyor.

Uluslararası düzeyden ulusal düzeye geçerken, bir nokta üzerinde önemle durmak gerekli: Gelişmiş ya da geri bırakılmış olsun, her toplumda ortaya çıkan somut sorunlar, ekonomik-siyasal sistemin bir sonucu. Ve bu somut sorunlar ancak ekonomik-siyasal sistemi değiştirerek çözümlenebiliyor. Ama bu uğraş içinde ideolojik mücadelenin bir manivela görevi yaptığı gözden kaçmamalı. Bu ideolojik mücadele süreci içinde de kitle haberleşme araçları ve bu arada televizyon önemli bir ağırlığa sahip.

Çoğulcu TRT Televizyonu

Türk televizyonunu, ana çizgileriyle de olsa incelerken, sorulması gereken ilk soru şu: TRT televizyonunun genel yayın ve program politikası nedir? Bu soruya kesin bir yanıt bulmak güç. Bunun en genel yanıtı Anayasa'da var. "Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılır." Sınıflı bir toplumda bu taraf-

sızlığın sınırını çizmek denli güç ve hatta olanaksızsa, bunu uygulamak daha da olanaksız. Devleti nasıl sınıfsal temelden soyutlayamıyorsak, onun çeşitli organlarınızda soyutlayamayız. Ve günümüz Türkiye'sinde (öteki kitle haberleşme araçları gibi) radyo ve televizyonun, örneğin işçi sınıfıyla sermaye sınıfı karşısında tarafsız kalmasını bekleyemeyiz. Uygulamada da böyle bir tarafsızlık söz konusu değil. Olan şu: Tarafsızlık, yalnızca siyasal partilerin radyo ve televizyonda eşit söz hakkına sahip olması biçiminde anlaşılıyor. Daha doğrusu ilke bu, oysa bu konuda bile siyasal partilerin tümünü şimdiye dek kimse hoşnut edebilmiş değil.

Ayrıca TRT'nin, bir kamu kurumu olarak, toplumun ileriyeye doğru değişmesine etkin bir katkıda bulunmayı amaçlayan bir yayın politikasına sahip olduğu izlenimi de hiçbir zaman yaratılabilmemiş değil. Belki yapılanın en iyisi, toplumu bir ayna gibi, nesnel olarak, yansıtmak düşüncesi oldu. Ama burada da ayna hep

ABD Kongresi Dışişleri Komisyonunca düzenlenen "soğuk savaşın kazanılırası" ve "ideolojik operasyonlar ve dış politika" konulu rapor ABD'nin yeni yaklaşımını ele alıyor:

"Askeri ve ekonomik güç, birlikte ya da ayrı ayrı, yıllar boyu diplomasinin temel taşları olarak kalmıştır. Bugünlerde ise, bu güçler yine önemini korumaktadır, ancak, 20'nci yüzyılın devrimlerinin sonucu olan kitlelerin bilinçlenmesi ve hükümetler üzerindeki etkilerinin artması, dış siyasete yeni bir boyut getirmiştir. Dış siyasetteki bazı amaçlarımıza ülkelerin hükümetleri yerine doğrudan doğruya halklarına etki yaparak varılabilir. Nüfusun büyük ya da etkili kesimlerine -bilgi vermek, davranışlarını etkilemek ve onları zaman zaman belirli bir eyleme itebilmek için çağdaş haberleşme araç ve teknikleri aracılığı ile ulaşmak mümkündür. Bunun sonucunda, bu topluluklar, hükümetleri üstünde kesin baskılar yaratır".

ABD Kongresi 88. Dönem Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu 2'nci "Soğuk Savaşın Kazanılması: ABD'nin İdeolojik Saldırısı" raporu, 27 Nisan 1964, S.1352, s.6-7 (Aktaran: H.I.Schiller, "Mass Communications and American Empire", New York, Augustus Kelley, 1970, s.12)

egemen çevreleri yansıttı durdu. Ve bunun böyle olması, bugünkü ekonomik-siyasal düzenin kaçınılmaz bir sonucuydu.

TRT'nin şimdiki genel müdürü, göreve geldiğinde yaptığı basın toplantısında, şöyle diyordu: "Anayasa ve kanun çerçevesinde, çağdaş demokratik çoğulcu bir anlayışla TRT'nin kendi görevine eğilmesi, TRT'nin bu dönemdeki başlıca özelliği olacaktır" (Yeni Ortam, 3 Mart 1974). 'Çağdaş demokratik çoğulcu anlayış' bir yanı sıra, toplumsal güçlerin, güçleri oranında radyo ve televizyonda söz hakkına sahip olması anlamına geliyor. Televizyonun bugün böyle bir çoğulcu yaklaşım içinde olduğu söylenebilir mi? TRT genel müdürü aynı basın toplantısında, "TRT'nin görevi belli bir görüşü halk oyuna kabul ettirmek değil, bütün görüşleri yansıtarak, halkoyunun serbestçe oluşmasına yardım etmektir" diyordu. Programlarda bütün görüşlerin yansımaya olanak verme bir yana, haber yayınlarında da farklı toplumsal sınıflar ve tabakalara eşit söz hakkı verilemiyor. TRT yönetimi, 'çağdaş demokratik çoğulcu' bir yaklaşımı gerçekleştirebilmiş değil.

Aslında bunda yadırganacak bir yan yok. Çoğulcu demokratik toplumlarda, basın ve yayın örgütlerinin yöneticileri, her türlü kontrolden bağımsız ve tarafsız olduklarını ileri sürerler. Bu iddia hiçbir toplumda geçerli olmadığı gibi, yapmacık ve yanıltıcıdır. Eh demokratik toplumlarda bile, söz özgürlüğü

ilke planında sınırsızdır ama ekonomik ve siyasal baskılarla gerçekte sınırlandırılmıştır. Üstelik bu özgürlük, topluma egemen olan ekonomik ve siyasal çıkarlar doğrultusunda bir söz özgürlüğüdür.

Özellikle radyo ve televizyon, hele devletin elinde ise, 'tarafsızlık' tezine de çok sıkı sarılır. Bu tarafsızlık ve nesnellik tezi de oldukça yanıltıcıdır. Çünkü tarafsızlık ve nesnellik, ancak ekonomik düzenin belirlediği siyasal çerçevenin içinde kalan, bir başka deyişle, egemen güçlerin asgari müştereklerinde uzlaşabildikleri alan içinde kalan bir tarafsızlıktır. Ve bu çerçevenin dışında kalan her türlü fikir ve düşünceye karşı bir yayılım ateşi sürüp gider."

Televizyonun Çocukluk Hastalığı

Yayın saatlerini olanakların ötesinde artıranın sakıncaları üzerine çok söz edildi. Bazılarının "televizyonun çocukluk hastalığı" dediği bu illete, TRT yönetimi daha işin başında yakalandı. Karşısında her türlü yeniliğe hasret, TV denen bu sihirli kutudan yayınlanan her şeyi kabullenilen bir seyirci kitlesi de bulunca, TRT yönetimi, TV yayınını haftada 7 güne ve ortalama 50 saatin üzerine çıkardı. Yalnız çocuklukta değil, büyüdükçe de televizyonun yakasını bırakmayan bu hastalık, yani niteliğin yerini niceliğin alması, ilk bakışta şu gelişmelere yol açtı:

1. Öz kaynaklarla yayın süresini doldurmak olanağı bulunmadığı için, yabancı programlara kucak açıldı.

2. Eğlence, spor, aktualite, magazin tipi programlar ağırlık kazandı.

3. Özellikle TV oyunu ve film gibi program türleri, sonu bir türlü gelmeyen dizi programlara dönüştü. Böylelikle tiyatro ve filmin özgünlüğü olumsuz yönde etkilenir oldu.

"Görevimiz Tehlike", "Uzay Yolu" gibi amacını açıkça ortaya koyan programlar, paket programla yayın yapan yerler dışında ekranlardan uzaklaştırılabilirdi, ama belirtmeye çalışılan gelişme sonucu bunların yerlerini hem daha çok sayıda hem de daha incelikle hazırlanmış ardı arkası kesilmeyen yabancı diziler aldı. Yayın saatlerinin birden bire artırılması sonucu bu gidiş bir bakıma kaçınılmazdı.

Bu konuda bir yazar şöyle diyor: "Yeni bir ülkede televizyon, tüm ulusun yerli kültürel yaratıcılığa olan büyük umuduyla, herhangi bir başka yerdeki televizyona benzemeyi istemekte ve hiç kimse de bunu durdurabilecek güçte görünmemektedir."7 Gerçekten de, ileri kapitalist ülkelerce ortaya atılan bir norma göre, bir TV sisteminin gelişmişliğini günlük yayın süresiyle ölçmek gelenek olmuş. Böylece ne söylendiği, kime söylendiği ve nasıl söylendiği ikinci planda kalıyor. Haftanın ne kadar çok günü, ne kadar çok yayın yapılabilsen, o kadar başarılı

sayılıyorsun. TRT genel müdürü de buna yakın bir anlayışla olsa gerek, yaptığı bir basın toplantısında, yeni yayın döneminde yayın süresinin, "gelişmiş, oturmuş ülke televizyonlarının yayınına eşit" olduğunu söylüyordu (Barış Gazetesi, 5 Eylül 1974). Gelişme durumunda olan televizyonlar bir kez bu çarka kapıldılar mı, ekranları en uzun süre dolduracak programları yapmaya, daha doğrusu ithal etmeye karşı konulamıyor, tthal malı programların yerli yapımlara oranla çok daha ucuz olduğu dikkate alınırsa, bu çark giderek hızlanıyor ve bu alışkanlık yerleşiyor.

Televizyonun örneğin Ekim 1974 boyunca ortaya koyduğu yayına bakıldığında görülen nedir? Bu programların, amaç, içerik, biçim ve yönelendiği kitle açısından ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmak bu yazının sınırlarını aşılıyor. Bununla birlikte, bir takım eğilimleri belirtmeye çalışmakta yarar var:

1. Televizyonun, yerli ve yabancı kaynaklı programlarının büyük bir çoğunluğu ile, ağırlığı eğlence ve hoşça zaman geçirmeye verdiği görülüyor. Bütün öteki programlarda olduğu gibi, eğlence programlarında da, çok sınırlı bir azınlığa yöneliyor. TV yayınları, 'çağdaş demokratik çoğulcu* bir anlayışla, çeşitli toplumsal sınıf ve tabakalara güçleri oranında ekranlarda yer vermekten çok uzak.

2. Çocuk, kadın ve köy programları gibi eğitsel nitelikte yayınlar, genel olarak toplum gerçeklerini irdelemekten kaçınan, toplumu değiştirmeye katkısı olmayan, dar bir dünya görüşünün sınırları içinde hazırlanan programlar görünümünde.

3. Televizyon programlarının, köylü ve kentli emekçi halkın içinde buldukları yaşam koşullarını değiştirmek için gereksinme duydukları bilgi ve becerileri kazandırıcı bir yönü yok. TVnin örgün ve yaygın eğitime olumlu bir katkısı olduğu da söylenemez.

4. Toplumsal sorunları ele alan bazı TV programlarında,

demokratik bir anlayışla bütün görüşlere de yer verilemiyor. O kadar ki, bazı programlarda, konuşmacıların ege-men güçlerin çizdiği çerçeve dışına çıkan görüşleri, en başta bu programları yönetenleri tedirgin ediyor.

5. Televizyon, yayınlanmasına aracılık ettiği reklam programlarıyla, yalnızca çok küçük bir azınlığın tüketim alışkanlıkları doğrultusunda insanları güdülendirmekle kalmıyor, aynı zamanda en bireyci, en gerici eğilimleri bilinç altına perçinliyor. Ve ilkel bir kabilenin yaşantısını sergileyen bir belgeselde cinsellik görenler, çorap ve don reklamlarında hiçbir sakınca görmüyorlar. Reklamlar, çok küçük bir azınlığın tüketim ve yaşam alışkanlıklarını, sanki en yüce değerlermiş gibi, geniş kitleye yaymak durumunda kalıyor.

6. Olumlu sayılabilecek bazı girişimlerle, gerçekten yararlı mesajı olan bazı programlar ise, bireysel çabalar olmaktan öteye geçemiyor.

İlk bölümde betimlenmeye çalışılan uluslararası haberleşme sistemi içinde ve Türkiye'nin bugünkü ekonomik, toplumsal, sınıfsal yapısında başka türdüsünü beklemek de pek gerçekçilik olmazdı.

İç ve dış etkilerle hızlı bir değişim içinde olan, kapitalist kalkınma modelinin geçerli olduğu bir toplumda, üretim sürecini denetleyemeyen insanların kendilerini yoğun bir yabancılaşma içinde bulmaları kaçınılmaz. Bu yabancılaşmanın yenilmesi, temelde üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişmenin ortadan kaldırılmasıyla olanaklı. Bununla birlikte, kitle haberleşme araçları ve bu arada televizyonun, bu yabancılaşma sorunu karşısında iki yoldan birini seçmek durumunda olduğu söylenebilir:⁸

1. Bilinen, yerleşmiş değerleri ve eğlendirici nitelikteki içeriği sürekli tekrarlayarak, bu yabancılaşma hastalığını hissettirmeye çalışmak. Buna biz yabancılaşmanın kaynağını gözden kaçırmak da diyebiliriz.

2. Ya da toplumsal gerçekleri gözler önüne sererek ve

yabancılaşmanın kaynağı olan toplumsal çelişkiyi çözecek biçimde kişinin siyasal sürece katılmasını sağlayarak insanlara bu yabancılaşmanın üstesinden gelme olanağını sunmak.

Genel olarak bütün kitle haberleşme araçları, özel olarak da televizyon, herşeye karşın böyle bir seçme yapmak durumunda, Çünkü ekonomik-siyasal sistemin ortaya koyduğu somut sorunların çözümünde bu araçlara önemli görevler düşüyor. TRT televizyonu, birinci yolu seçmiş olduğu izlenimini veriyor. İkinci yolu seçebilmesi için, çok farklı bir ekonomik-siyasal örgütlenmeye gereksinme var.

KAYNAKLAR

1. Özakman, T., Radyo Notları, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1969, s.22
2. Nordenstreng, K., Mas s Media And Developing Nations; A Global Perspective of the Present State of Mass Communication and Its Research, Tampere Üniversitesi, Finlandiya, 1974 (Çoğaltma), s.1-6
3. Varis, T., "Reporting International Flow of TV Programs", Proceedings of the Symposium on the International Flow of Television Programs, Institute of Journalism and Mass Communication, Tampere Üniversitesi, Finlandiya, 1973 (Çoğaltma), s.14
4. a.g.e., s.15
5. a.g.e., s.15-16
6. Nedzynski, S., "Inequalities in Access to Communication Facilities for Working Class Organizations", Communication, Technology and Social Policy, Ed. Gerbner, Gross, Melody; New York, John Wiley and Sons, 1973, s.415-416
7. Katz, E., "Television as a Horseless Carriage", a.g. derleme, s.381
8. Nordenstreng, K., "Communication Theory and Policies" Education and Culture, Yaz 1974, S.25, s.22-24